

Herfstgedachten

Elke fase in een cyclus is het bestuderen waard. Of het nu gaat om seizoenen of fasen in het leven, of over maatschappelijke en politieke stromingen en of het nu korte of langere termijn cycli zijn. Zeker voor trendonderzoekers, futurologen en toekomstverkenners is het van belang zich hiervan bewust te zijn, omdat het helpt vroegtijdig onderstromingen te herkennen. Denken aan cycli door de jaren en eeuwen heen levert ons lessen op waar we voor de toekomst uit kunnen leren.

De keuze voor de maand november voor mijn bijdrage aan de Trendrede was niet moeilijk. De link naar de late herfst en het begin van de winter was snel gelegd. November is niet alleen de maand van de vallende bladeren, maar ook nog eens mijn geboortemaand. Bovendien ben ik in overdrachtelijke zin ook al lang in de herfst beland en staat mijn winter voor de deur. Een levensfase waarin tijd en ruimte is om iets met levenservaring te doen. En dat bracht mij bij de gedachte dat ik wilde schrijven over de minder vanzelfsprekende cycli door de jaren en eeuwen heen, waaruit wij voor de toekomst kunnen leren.

Wintertijd

De herfst zit er inmiddels voor mij wel op en de wintertijd is ingegaan. Voor mijzelf heeft dit niet de weemoedige lading die menigeeen erin zal zien. Ik zie het als een voortzetting van een mooie reis. Natuurlijk zit er iets weemoedigs in, maar de winter geeft ook rust en hoop op verandering en vernieuwing. Ook in de Trendrede van vorig jaar zat de metafoor van de seizoenen. 'Ontdooiing' was het motto en er werd verwezen naar de 'winterse' tijdgeest en de hoop dat er een nieuwe fase zal volgen, die zal leiden tot ontdooiing en bloei.

Laten we eens verder duiken in cycli door de jaren en eeuwen heen en wat we er voor de toekomst uit kunnen leren. Cycli die nagenoeg wetmatigheden zijn, laat ik hier voor wat het is. Dat er jaargetijden zijn en de zon elke dag weer opkomt zal, naar we hopen, nog wel een tijdje voortduren. Het wordt boeiend als we cycli onderzoeken die minder vanzelfsprekend zijn, of sterker nog, helemaal niet als cyclus worden herkend. Vooral transitiefasen zijn het bestuderen waard. Dat zijn de fasen van turbulentie waarin oude vormen en structuren wankelen, nieuwe opdoemen en wij ons er ergens tussenin bevinden.

Ontdooiing

Er zijn geen onomstotelijke wetmatigheden uit de loop van de geschiedenis te herleiden. Maar er zijn wel degelijk patronen en cyclische bewegingen te herkennen waarbij periodes van neergang worden gevolgd door periodes van herstel en hernieuwd elan. Dat we nu in een fase leven van verharding, individualisering, verruwing, isolationisme en ressentiment zal weinigen ontgaan.

Dat de huidige maatschappelijke en politieke ontwikkelingen niet uniek zijn, leert ons de geschiedenis. Er zijn talloze voorbeelden van tijden uit zowel het verre als het recente verleden, waarin soortgelijke spanningen bestonden, maar waarin uiteindelijk tegenkrachten leidden tot een periode van herstel. Maar die 'ontdooiing' ging nooit vanzelf, niet zoals bij de jaargetijden.

Kijk maar naar bekende voorbeelden uit de geschiedenis. De bloeitijd van Athene in de 5e eeuw voor Christus begon nadat de Perzische oorlogen waren beëindigd. In het Romeinse

Rijk begon na een lange periode van burgeroorlogen een bloeitijd. De val van het Romeinse Rijk luidde een lange winter in, waarna de 'donkere middeleeuwen' werden gevolgd door de lente van de Renaissance.

Recentere bloeitijden zijn de Roaring Twenties na de ellende van de Eerste Wereldoorlog en de periode van optimisme en globalisering in de jaren '90 na het einde van de Koude Oorlog. Ook in die perioden bleek de 'lente' niet permanent te zijn.

Om iets te kunnen leren van de geschiedenis, moeten we ons verdiepen in de condities waaronder transitieën toen plaatsvonden. Wat daarbij helpt, is systemisch denken over de betreffende samenleving. Simpel gezegd, je verdiepen in de context om de fasetransitie te begrijpen. Dit systemische denken helpt ons ook om de huidige, vaak gepolariseerde, maatschappelijke discussies te zien als een onvermijdelijk onderdeel van de 'winter' waarin oude structuren wankelen en nieuwe, schurende sociale bewegingen opdoemen.

Cycli

Minder abstract wordt het als er theorieën opduiken die suggereren dat er enige vorm van wetmatigheid valt te ontdekken in sociaal-maatschappelijke cycli. Daar zijn actuele en intrigerende modellen bij die een kader bieden om de huidige turbulentie te begrijpen.

The Fourth Turning

De 'Strauss-Howe generational theory' (SHGT), ook wel de Fourth Turning theory genoemd, legt een verband met generatiewisselingen. Generaties die elkaar opvolgen in een cyclus van vier wendingen (turnings). De eerste wending is een samenleving met sterke instellingen en collectieve vooruitgang. De tweede 'turning' is de zomerse bloeitijd met een generatie vol passie en creativiteit, waarin belangrijke culturele en maatschappelijke veranderingen tot stand komen. In de derde omwenteling, ofwel de herfst, verdwijnt het gevoel voor het collectief, is er weinig gevoel voor burgerplicht en prevaleert individuele vrijheid. De vierde generatie van de cyclus is de winter, wanneer er grote politieke en maatschappelijke strubbelingen zijn, maar ook ontdooiing in zicht komt met het herontdekken van waarden. Voor mij herkenbaar omdat ik als 80er al die 'turnings' heb meegemaakt.

Peter Turchin secular cycles

Turchin's Secular Cycles theorie gaat over langere historische periodes van demografische en sociaal-politieke verandering. In lange cycli worden bevolkingsgroei en voorspoed gevolgd door sociale spanningen en uiteindelijk crisis en ineenstorting, waarna een nieuwe periode van stabiliteit en expansie begint.

Kondratiev golven

Kondratiev ontwikkelde een theorie over lange economische golven met cycli van 50 tot 60 jaar. Ook bij hem keren de seizoenen weer terug als metafoor voor perioden van expansie en neergang. Hoewel niet algemeen geaccepteerd, is de theorie van belang voor het begrijpen van actoren die economische groei beïnvloeden.

The Benner Cycle

Samuel Benner was een boer uit Ohio die in de 19de eeuw een model ontwikkelde dat economische en marktcycli voorspelt op basis van historische patronen van groei, crisis en herstel. De theorie is controversieel, al wordt hij nog steeds vaak aangehaald als betrouwbaar, maar dat blijkt dan toch vaak een wijsheid achteraf.

Er zijn meer voorbeelden van theorieën die maatschappelijke, politieke en culturele ontwikkelingen trachten te begrijpen in termen van cycli of golven in plaats van lineaire vooruitgang. Het helpt je hierin te verdiepen omdat je daarmee onderstromingen vroegtijdig leert herkennen.

De les is dat de 'lente' niet vanzelf komt. Wacht niet tot de dooi intreedt, maar benut de winter om te leren van de achter ons liggende jaargetijden. Zo zien we welke oude 'wetmatigheden' wegvallen, waar ruimte ontstaat voor nieuwe waarden en waar we zaadjes moeten planten voor de komende Lente.

Intro van mijzelf voor november Trendrede

Jan was een van de pioniers in de automatisering en een van de eerste ICT-managers. Eerst bij een Amerikaanse computerfirma en daarna bij een van de grotere verzekeringsmaatschappijen in Nederland. In februari 2006 ging hij met pensioen. Sindsdien is hij strategisch adviseur, futurist en bestuurslid bij een aantal organisaties. Jan is partner in diverse netwerkorganisaties: ChangeVision (netwerk van ICT-professionals), De Buitenkamer (denktank voor bestuur, ethiek en integriteit) en de Dutch Future Society. Leren omgaan met onzekerheid, twijfel en nuance, is een perspectief dat hem intrigeert.